

נושא העבודה
מזונות ילדים

תאריך: דצמבר 2015

העבודה מוגשת בחסות העמותה של
נוער שוחר משפט עברי

הקדמה

בחרתי לחקור על הנושא "מזונות הילדים" מכיוון שבשנים האחרונות שיעור הגירושין בארץ עלה משמעותית ונושא המזונות לילדים צבר תאוצה והתפתח. בנוסף, זה נושא שקרוב אליי אישית מכיוון שלפני כשש שנים, הוריי התגרשו בבית הדין הרבני.

מאז שנחשפתי לנושא, שמעתי המון טענות על כך שבית הדין הרבני שונה בפסיקתו מבית המשפט לענייני משפחה. התפיסה הרווחת, היא שבית הדין הרבני נוטה בפסיקותיו לטובת הגברים, בעוד שבית המשפט לענייני משפחה נוטה בפסיקותיו לטובת הנשים. כך נוצר "מירוץ" שבו כל אחד מבני הזוג ממהר לפנות לערכאה הנוחה לו כדי להשיג יתרון לכאורה .

בעבודתי, ברצוני לחקור על החוקים בנושא לפי המשפט העברי והחוקים לפי המשפט הישראלי, ובכך להבין מהם הפערים בין הפסיקות וממה הם נוצרים, ולמתוח עליהם ביקורת.

תוכן העניינים

שער 1

2	הקדמה אישית .....
3	תוכן עניינים .....
4	מבוא .....
5	המשפט העברי .....
13	המשפט הישראלי .....
20	השוואה בין המשפטים .....
22	רשימה ביבליוגרפית .....

מבוא

בעבודתי, בחרתי לחקור על נושא "מזונות הילדים". בעת הגירושין ולאחריהם, על ההורים (לרוב, האב) לשלם מזונות לילדיהם ובכך לספק להם את כל צרכיהם ולדאוג לכל

מחסורם. בפועל, המצב מסובך יותר, והפסיקה על תשלום המזונות לילדים שונה ממקרה למקרה. בעבודתי אתמקד בשוני התשלום כתוצאה מסוגי בתי משפט שונים: בית הדין הרבני ובית המשפט לענייני משפחה.

מטרותיי העיקריות הן:

1. להציג את ההבדלים בין המשפט הישראלי למשפט העברי בנושא מזונות הילדים.
2. להבין איך ההבדלים הללו משפיעים על הפסיקה בבית הדין הרבני ובבית המשפט לענייני משפחה.
3. למתוח ביקורת על הפערים העולים מהפסיקות.

השאלה המשפטית שתידון היא: ממה נובע השוני בפסיקת בית הדין הרבני לבין פסיקת בית המשפט לענייני משפחה?

בעבודתי, אציג את התפתחות הנושא במשפט העברי ובמשפט הישראלי, תוך התייחסות לחוקים, למאמרים ולפסקי דין.

משפט עברי

דין אישי הכוונה, החוק שחל על כל אדם. דין זה נקבע לפי דתו של כל אדם, וליהודי יהיה דין אישי שונה מאשר לאדם נוצרי או למוסלמי. דינו של היהודי הוא הדין העברי, כלומר על פי המשפט העברי.

”מזונות” פירושה לא רק אוכל אלא גם כל יתר צרכיהם של הילדים, כגון לבוש, דיור, כלי בית וכדומה.¹ על פי המשפט העברי, רק האב מחויב במזונות הילדים. ישנם שני סוגי חיובים במשפט זה. החיוב הראשון הוא של האב לילדיו (מחלוקת על גיל הילדים תוצג בהמשך ותיפתר) והוא חיוב שהאב חייב לשלם, בין אם יש לו כסף לכלכל את עצמו ובין אם לא. חובה זו מוטלת עליו מעצם היותו אב ואינה תלויה בכך שילדיו זקוקים לעזרתו או לא.² האב חייב במזונות ילדיו גם אם הוא עני והילדים עשירים ויכולים להתפרנס לבדם מירושה או מכספים שהם מקבלים במתנה.

החיוב השני הוא מטעם דיני הצדקה, וחל רק אם קיימים שני תנאים:

1. האם האב אמיד, האם מצבו הכספי, בהתחשב לצרכיו, מאפשר לו לתת צדקה.³

2. רק אם ילדיו אינם יכולים להתפרנס בעצמם, כי מי שיש לו, אינו זכאי לצדקה.

האם אינה חייבת במזונות ילדיה, גם אם היא עשירה או מרוויחה מספיק כדי לכלכל את עצמה ואת ילדיה.⁴ רק מטעם דיני צדקה תהיה האם מחויבת לכלכל את ילדיה, ורק אם יש באפשרותה וילדיה זקוקים לכך ואינם יכולים להתפרנס בעצמם.⁵

חובות ההורים במזונות הילדים

א) בדבר שאלת הבסיס המשפטי לחובת האב לכלכל את ילדיו, קיימת מחלוקת במקורות. דעה אחת סוברת שחובת האב למזונות הילדים היא תוצאה מחובתו לתת מזונות לאישה.

¹ יסוד הגמרא בכתובות ס"ח א'; ר' הרמב"ם ה"א י"ג ו'.

² כמובן שמדובר כאן רק עד הגיל שהאב בכלל מחויב מבחינת חיוב מזונות. כתובות מ"ט ב'; ר' פד"ר ב' 175.

³ ר' הערה 30, 31.

⁴ היינו מטעם דיני מזונות, ר' שו"ע ע"א ב"ה א'.

⁵ ר' שו"ע יו"ד רמ"ז – רנ"א.

”כשם שאדם חייב במזונות אשתו, כך הוא חייב במזונות בניו ובנותיו הקטנים”.⁶ לו היינו מקבלים דעה זו בתור בסיס משפטי לחובת האב למזונות ילדיו, היה נובע מכך שברגע שחדל הבעל מלהיות חייב במזונות אשתו, הוא יהיה חדל להיות חייב במזונות ילדיו.⁷ דעה אחרת סוברת כי אין כל קשר בין חובת הבעל למזונות האישה לבין חובת האב למזונות ילדיו. חובת מזונות הילדים היא חובה עצמאית שעל האב למלא אחריה מעצם היותו אב ולא בתור בעל האם. על פי דעה זו, האב חייב במזונות ילדיו גם לאחר מות אמו או לאחר גירושה.⁸ בהלכה התקבל כי חובת האב למזונות הילדים אינה קשורה לחובת הבעל למזונות אשתו, אלא היא חובה עצמאית ומוטלת עליו מעצם היותו אב.

ב) האב מחויב לילדיו במזונות על פי צרכם ולא על פי עושרו. לו היינו אומרים שיסודה של חובת המזונות היא בחובת הבעל לזון את אשתו, היה נובע מכך שהאב חייב לזון את ילדיו על פי עושרו ולא על פי צרכיהם, כפי שמחויב במזונות האישה. מאחר שעל פי ההלכה, חובת האב לזון את ילדיו היא חובה עצמאית של האב בתור אב, עליו לספק לילדיו מזונות לפי צרכיהם ההכרחיים ולא על פי עושרו. צרכי הילדים עשויים להיות שונים זה מזה ואין להתעלם מכך שלילדי עניים אין אותם צרכים כמו לילדי עשירים. בית הדין מתחשב בעובדות וביניהן גם בגיל הילד, במצבו הבריאותי, בשכלו וכדומה, וכן גם באפשרויות הכספיות של האב.

ג) השאלה עד איזה גיל חייב האב במזונות ילדיו, הייתה שנויה במחלוקת בזמן המשנה והגמרא. המשנה⁹ אומרת שהאב אינו חייב במזונות בתו ושאין לה זכות למזונות, אלא היא זכאית לקבל רק את עזבונו לאחר מותו.¹⁰ על פירוש משנה זו, אם היא מדברת רק על בנות או גם על בנים, בין בחיי האב ובין לאחר מותו, הדעות חלוקות.¹¹ לפי דעה אחת שהסתמכה על תקנת הסנהדרין ביושבו באושא, ”תקנת אושא”¹², חייב אדם לזון את בניו ובנותיו הקטנים. את הבנים עליו לזון על גיל שלוש עשרה ואת הבנות עליו לזון עד גיל

⁶ שו”ע ע”א ה”יז ב’.

⁷ המקור מוזכר בהערה 5

⁸ שו”ת הריב”ש מ”א; שו”ת הרא”ש כלל י”ז סימן ז’.

⁹ כתובות מ”ט א’.

¹⁰ מטעם תנאי כתובה, כתובות נ”ב ב’.

¹¹ ר’ שם מ”ט א’, ב’.

¹² שם מ”ט ב’ רש”י ד”ה באושא התקינו.

שתיים עשרה.¹³ דעה זו לא התקבלה¹⁴, וההלכה פסקה שהאב חייב במזונות בניו ובנותיו עד גיל שש.¹⁵ לאחר גיל זה, האב אינו פטור ממזונותיהם, וחויבו קיים מטעם דיני צדקה.¹⁶ האב לא יכול לדרוש מבניו בני השלוש עשרה ובנותיו בנות השתיים עשרה, לצאת ולעבוד בשל גילם, ולכן יצטרך להמשיך ולכלכל אותם מתוקף דיני צדקה. כאשר מדובר בילדים גדולים (מגיל חמש עשרה ועד גיל שמונה עשרה), שיכולים לעבוד ולהרוויח את כספם, המצב שונה. האב לא יצטרך לכלכל אותם, במידה והם יעבדו או לא ירצו לעבוד, אך אם הילדים ירצו לעבוד ולא יוכלו לעבוד, האב יהיה מחויב להמשיך ולכלכל אותם, כי רק אז הם יצטרכו צדקה.¹⁷ אם תנאים אלה מתקיימים, כופים על האב לשלם ואין זה עניין של צדקה מוסרית וזאת מטעם תקנת חז"ל.¹⁸

כך המצב ההלכתי לפי הגמרא והשולחן הערוך. אך ברבות השנים התברר כי עלולה להיגרם סכנה מוסרית חמורה לילדים בני שש ומעלה במידה ולא יהיו זכאים למזונות מאביהם בחיוב משפטי גמור, שהרי חיובם הוא מדין צדקה ולא מהדין האישי של האב. כדי למנוע סכנה זאת, ועל פי ההלכה האומרת שכל דור ודור יש להתקין תקנות נגד עושי עוולה ולתיקון העולם ולהעמיד משפט בארץ¹⁹, התקינה הרבנות הראשית לארץ ישראל תקנה שקיבלה תוקף בשנת תש"ד, ולפיה חייב האב במזונות בניו ובנותיו עד לגיל חמש עשרה. התנאי הוא גם כאן, שמדובר בילדים שאין להם דרך אחרת להתפרנס אלא מאביהם ולא מכל מקור אחר העומד לרשותם על פי הדין.²⁰ מעל לגיל זה, אם מתקיימים שני התנאים, על האב לזון את ילדיו על פי דיני צדקה.

ד) בנוסף לחיוב המזונות, מוטלת על האב חובה מיוחדת לגבי בתו. האב חייב לדאוג לכך שהיא תינשא לאיש הגון ואם יש צורך הוא אף מחויב לתת לה נידוניה, פרנסה.²¹ אין חיוב בנוגע לגובה הנדוניה, אך החיוב צריך להיות מצומצם, ולכל הפחות, ואם זה ביכולתו

¹³ שם מ"ט ב'; רש"י שם ד"ה כשהם קטנים.

¹⁴ רש"י שם ד"ה תא שמע.

¹⁵ כלומר שש שנים תמימות, ר' המ"מ לרמב"ם ה"א י"ב י"ד.

¹⁶ תוספות שם ד"ה כשהם קטנים; תוספות שם ד"ה אבל זן קטני קטנים.

¹⁷ שו"ע ע"א ב"ש ב', ג'; שאוה, עיוני משפט ז' 593 – 595. ר' גם ע.א. 247/64, פ"ד י"ח (4), 264, 268, 269.

¹⁸ ר' האסמכתאות לעיל הערה 15. כתובות מ"ט ב'.

¹⁹ לשון התקנה, ע"פ שו"ע חו"מ.

²⁰ הרעיון המשפטי לתקנה מצוי כבר בגמרא (כתובות מ"ט א') אם כי מדובר שם לא על חובה מן הדין אלא על מצווה: "רבי יהודה אומר, מצווה לזון את הבנים וקל וחומר לבנות, משום זילותא". פד"ר ב' 65, 92.

²¹ ר' ע.א. 524/66, פ"ד כ' (4), 813, 818, 819.

הכספית של האב, לתת לבתו בדים כפי שנותן עני בישראל שמספיקים לשנה אחת.²² מן הראוי, שייתן האב לבתו נדוניה לפי עושרו, אך אין זו חובה.

ה) מזונות לקרובים אחרים: יש להדגיש, כי חובת המזונות מוטלת על האב, רק לילדיו הקטנים, אך לא לנכדיו, כי בני בנים אינם בנים.²³ כך גם אין חובת מזונות בין קרובים אחרים מן הדין, כגון בין ילדים להוריהם²⁴, בין אח לאח²⁵ וכדומה. בכל המקרים האלה קיימת חובת הכלכלה רק מטעם דיני צדקה²⁶, ו"כל הקודם בקרבה, קודם לצדקה".²⁷ חשוב לציין כי ילדי בן הזוג של החייב, גם נחשבים לקרובים, ובדרגה הכי רחוקה. חובת המזונות מן הדין קודמת לחובת הצדקה²⁸, כי היא מוטלת עליו גם אם אינו אמיד, לעומת זאת חובת הצדקה מוטלת עליו רק אם יש לו לפרנסתו²⁹ ולפרנסת אלו שמן הדין הוא חייב לכלכלם.³⁰ יש להדגיש כי חובת הצדקה המוטלת על האב לגבי ילדיו הגדולים חשובה יותר מחובת הצדקה לאחרים ויש להטיל על האב חוב גדול יותר ממה שהיה מוטל עליו לתשלום צדקה לאחרים. לגבי סולם העדיפויות והיקף החיוב, קיימים הבדלים בין סוגים שונים של קרובים.³¹

ישנה הסתייגות אחת למזונות הקרובים האחרים, והיא מדברת על רשעים. אדם רשע, שמתוך הרגל ובמזיד מבצע עבירות ואינו חוזר בתשובה, לא יזכה לצדקה מטעם דיני הצדקה, כי לגבי רשע אין חיוב צדקה.³² אך הדבר שנוי במחלוקת בנוגע לחובת הבן לגבי האב שהוא רשע. יש האומרים שהחובה מוטלת כאן בלי תנאים ויש האומרים שהיא אינה חלה, אלא אם האב חוזר בתשובה.³³

²² שו"ע נ"ח. ר' גס ע.א. 524/66, שם.

²³ שו"ע ע"א פ"ת א'.

²⁴ שו"ע יו"ד רנ"א ג'.

²⁵ שו"ע יו"ד רנ"א ג'.

²⁶ לגבי הורים גם מטעם כבוד אב ואם.

²⁷ שו"ע יו"ד רנ"א ג'.

²⁸ שו"ע א"ה ע"א ב"ש ג'.

²⁹ שו"ע יו"ד ר"מ ה'.

³⁰ הטור רנ"א; ר' גס שו"ע יו"ד רנ"א ג' הרמ"א.

³¹ כתובות מ"ט ב'; שו"ע יו"ד רנ"א ג'.

³² שו"ע יו"ד רנ"א א'.

³³ הרמב"ם הלכות ממרים ו' ג', י"א.

ו) חינוך הילד הוא חלק מצרכיו, ועל האב לשאת בהוצאות הקשורות לכך. יש להבחין בין ההוצאות הקשורות ללימוד תורה ובין אלה הקשורות ללימוד אומנות, מקצוע וכדומה. בעוד שההוצאות ללימוד תורה של ילד עד גיל שלוש עשרה, מוטלות על האב כחוב גמור וכאשר גדל הילד, על האב יהיו מוטלות הוצאות הלימוד כחלק מדין צדקה, אין חיוב גמור לגבי לימוד אומנות, מקצוע וכדומה. אמנם האב חייב ללמד את ילדו אומנות וכדומה, אך אין עליו לשאת בהוצאות הדרושות כחוב גמור אלא רק במידה שהוא אמיד ומסוגל לשאת את ההוצאות.³⁴

ז) מאחר והחיוב במזונות כולל את חיוב המדור, זכאי הילד למדור של שלוה. במקרה שהאב מתנכל לאם ועל ידי כך מפריע לה לטפל בו, ייתכן ואלימותו כפלי האם פוגעת בזכותו של הילד למדור, וייתכן שייאסר על האב לגור בבית המשפחה.³⁵ יש להדגיש שמדובר בזכות הילד למזונות מאביו, וזכות זו בלתי תלויה ביחסים המשפטיים שבין הוריו. גם אם האישה מחויבת כלפי בעלה לטפל בילדים ואינה ממלאת חובה זו, האב לא יכול להפסיק לזון אותם מתוך טענה שהאם אינה ממלאת את חובתה. בנוסף לכך, הסכמים בין ההורים בדבר העברת חובת המזונות מהאב לאם החיים בנפרד, לפני הגירושים ואחריהם, אינם יכולים לפגוע בזכותו של הילד לתבוע את מזונותיו מן האב.

מזונות ילדים שנולדו מהורים בלתי נשואים או לא יהודים

ישנם מקרים מיוחדים בחוק, כאשר ילד נולד להורים לא נשואים, ילד נולד להורים מדתות מעורבות וכדומה. החוק קובע ומגדיר מה הוא הדין האישי של האב במזונות ילדים במצבים אלה.

א) כשם שילד יכול לתבוע מזונות מהוריו, כך יכול ילד שנולד מהפנויה, שהיא אם שלא התחתנה עם האב, לתבוע את אביו לשלם לו מזונות. האב חייב במזונות ילדיו מעצם היותו אב, ולכן זכות המזונות של ילד שנולד מן הפנויה אינה שונה מזאת של ילד שנולד מהורים נשואים. הדין אינו מכיר במושג "ילד בלתי חוקי"

³⁴ הרמב"ם הלכות תלמוד תורה א', ג'; שו"ע יו"ד רמ"ה, א', ד'.

³⁵ ר"ע א. 2312/90, פ"ד מ"ה (3) 33, 35.

במובנו הידוע בשיטות משפטיות אחרות, שלפיהן עצם העובדה שהילד נולד מהפנויה מפלה אותו לרעה לעומת הילד שנולד מהורים נשואים.³⁶ ההבדל היחיד שקיים לגבי תביעת המזונות של הילד הנולד מהורים בלתי נשואים לעומת ילד שנולד מהורים נשואים, הוא מבחינת הוכחת האבהות. בנוגע לאבהות של ילד שנולד מהורים נשואים קיימת חזקה של "רוב בעילות אחרי הבעל" ולכן נחשב הבעל בדרך כלל כאבי הילד בלי כל צורך בהוכחה לכך. בסיס דומה לגבי ילד הפנויה חסר. מכיוון שהילד נולד מזנות, הכלל הוא שכשם שאמו הפקירה את עצמה לאדם הנטען כאביו, כך הפקירה את עצמה גם לאחרים. לכן, לכאורה לא ידוע מי האב אם הנטען אינו מודה באבהותו, אלא יש להוכיחה. הנטען לא צריך אפילו להכחיש במפורש את אבהותו כדי לאלץ את הילד להוכיח את התביעה³⁷, אלא די בכך אם רק לא יודה באבהותו ויטען שקיימת האפשרות שמישהו אחר הוא אבי הילד. אז באה לעזרתו החזקה "כפי שהפקירה" וכדומה ויהיה על התובע, הילד באמצעות האם, להוכיח עובדות לשם סתירת אפשרות זאת.³⁸ על דרכי ההוכחה קיימת מחלוקת בין הפוסקים. יש הסוברים כי רק אם הנטען מודה שהוא אבי הילד, יש לייחסו אליו, אולם אם הוא אינו מודה בזה או אפילו אם הוא מודה - או אם הוכח - שהאם נבעלה לו, אין לחשבו כאבי הילד בכל מובן שהוא. דעה זו מבוססת על הכלל האומר שמכיוון שהפקירה את עצמה, אין כל בטחון שהנטען הוא אבי הילד, אפילו אם הוא בא עליה, אלא אם הוא מודה באבהותו.³⁹ לפי דעה זו אי אפשר אפילו להשביע את הנטען כדי לקבל ממנו הודאה. דעה אחרת סוברת שאין לדרוש דווקא הודאה מפורשת של הנטען אלא שמספיקה גם הוכחת עובדות שלכאורה אינן משאירות כל מסקנה אפשרית אחרת לכך שהנטען הוא אבי הילד. מצב זה קיים לפי דעה זו אם הוא מודה, או אם מוכח, שבא עליה גם מבלי שהוא מודה שנתעברה ממנו, בתנאי שהאישה מיוחדת רק לו או בכל אופן אינה חשודה בכך שנתייחדה עם אחרים.⁴⁰ אם הוא יכחיש את הטענה שבא עליה, יכולים לפי דעה זו גם להשביעו על כך, אם הוכח שהאישה אינה חשודה בכך שנבעלה לאחרים, כי ההוכחה שהוא בא עליה מספיקה בנסיבות אלה כדי להצדיק את המסקנה שהוא אבי הילד. ישנם מצבים

³⁶ ע.א. 664/71, פ"ד כ"ו (1) 701, 703; ר' גס שאוה, עיוני משפט ג' 346; עיוני משפט ז', 316, 583.

³⁷ ר' פד"ר ג' 194.

³⁸ שו"ת הריב"ש מ', מ"א.

³⁹ ר' לכל הנ"ל שו"ת הריב"ש מ"א, מ"ב.

⁴⁰ המ"מ להרמב"ם הא"ב י"ח י"ג – ט"ו.

בהם יראה בית המשפט את הודאת האב באבהותו דרך התנהגותו לפני הלידה או אחריה. מסקנה כזאת יכולה להיות מוצדקת אם למשל הנתען דאג לאם הילד בעת הריונה, אם הכניסה לבית החולים לצורך הלידה, אם דאג לצעצועים וללבוש לילד וכדומה.

(ב) זכות הממזר, שהוא על פי המשפט העברי ילד שנולד מגילוי עריות, למזונות מאביו אינה שונה מזכותו של ילד כשר, כי פרט לשאלת הייחוס, הממזר הוא בנו לכל דבר.⁴¹

(ג) יש להבחין בנוגע למזונות ילדים שנולדו מהורים שאחד מהם לא יהודי. אם האם יהודיה והאב איננו יהודי, הילד אמנם יהודי, אך השאלה אם הוא זכאי למזונות מאביו תהיה בדרך כלל שאלה שיש לפתרה בהתאם לדין האישי של האב ולפי דתו, ובמידת הצורך לפי כללי המשפט הבינלאומי הפרטי, אשר שם קיימות שיטות שונות לגבי שאלה זו.⁴² בכל אופן, הדין אינו חל לגבי האב, כי הוא חל רק לגבי מי שנחשב כאב לפי הדין, והרי הילד הזה מתייחס לפי הדין רק לאמו ואין למוליד כל יחס משפטי אליו.⁴³ גם אם האב יהודי והאם נוכריה, אין האב חייב במזונות הילד לפי הדין, כי לפיהם אין הוא מחויב במזונות אלא לגבי ילדיו, כלומר לגבי אלה שלפי הדין נחשבים כילדיו והרי לפי הדין "בנך הבא מישראלית קרוי בנך, ואין בנך הבא מן הנוכריה קרוי בנך אלא בנה". לפיכך אין האב היהודי חייב מן הדין במזונות הילד שלידה לו נוכריה, אין לו כל זיקה אליו והוא אינו מחויב לטפל בו. בבתי המשפט ילכו גם כאן לפי הכללים של המשפט הבינלאומי הפרטי או אם קיימים התנאים לכך, לפי הוראות החוק לתיקון דיני המשפחה (מזונות) תשי"ט – 1959.

⁴¹ הרמב"ם הא"ב י"ב ז'; הטור חו"מ רע"ו. מה שכתוב במקורות אלה שהממזר בנו לירושה, פירושו לאו דווקא לירושה בלבד אלא לכל ענייני ממון ולכן גם למזונות. ר' שו"ע חו"מ פ"ז הש"ך נ"ז; ר' גס פד"ר א' 146, 154 – 157.
⁴² ר' 402 – 408, Wolff, Private International Law, 2. ed. ת.א. 1234/54, פד"מ י"א 321, 329.
⁴³ במידה ולפי הדין האישי של האב הוא אינו חייב במזונות ילד שנולד לו מחוץ לנישואין, יאה הוא חייב במזונותיו ע"פ ס' 3 (ב') לחוק לתיקון דיני משפחה (מזונות) תשי"ט (1959). מאידך האם היהודייה תהא חייבת במזונות הוולד לפי דיני ישראל, היינו מטעם דיני הצדקה, כי הוא ייחשב כנוזקק לצדקה באשר לפי הדין אין לו למי לפנות לשם קבלת מזונות. התוצאה תהיה ששני ההורים יהיו חייבים במזונות לילד.

משפט ישראלי

בשונה מדינים אחרים, בהם המשפט הישראלי הוא חלק בפני עצמו שלפיו פועלים, בדיני מזונות הילדים, המשפט הישראלי הוא התפתחות של המשפט העברי ולרוב יפסקו על פי המשפט הישראלי בתנאי שאין פסיקה על פי המשפט העברי. המשפט הישראלי מתערב כאשר ישנו חשש לפגיעה בזכותו של הילד למזונות מהוריו.

עמדת בתי המשפט האזרחיים

סעיף 3 לחוק לתיקון דיני משפחה (מזונות), תשי"ט – 1959 הודן במזונות ילדים קטינים¹, קובע כדלקמן:

- (א) אדם חייב במזונות הילדים הקטינים שלו והילדים הקטינים של בן זוגו לפי הוראות הדין האישי החל עליו, והוראות חוק זה לא יחולו על מזונות אלה.
- (ב) אדם שאינו חייב במזונות הילדים הקטינים שלו והילדים הקטינים של בן זוגו לפי הוראות הדין האישי החל עליו, או שלא חל עליו דין אישי, חייב במזונותיהם, והוראות חוק זה יחולו על מזונות אלה.
- לאור הסעיפים הנ"ל, תחולת החוק במזונות ילדים קטינים אפשרית במסגרת אחת משתי החלופות הבאות:

- (א) כשאין לנתבע דין אישי
- (ב) כשיש לנתבע דין אישי, אך דין זה אינו מחייבו בתשלום מזונות לילדיו הקטינים או לילדים הקטינים של בן זוגו.²
- לפיכך, ביחס לנתבע יהודי שיש לו דין אישי, הדין העברי, האפשרות לתחולת החוק לגבי מזונות ילדיו הקטינים והילדים הקטינים של בן זוגו היא רק במסגרת החלופה השנייה, כלומר, כאשר דינו האישי, אינו מחייב אותו בתשלום מזונות לילדיו הקטינים.

סעיף 3 לחוק דן בארבע חיובים, שאותם ניתן לחלק לשתי הקבוצות.

בקבוצה הראשונה: מזונות ילד עד גיל חמש עשרה מאביו.³

בקבוצה השנייה: 1. מזונות ילד מגיל חמש עשרה ועד גיל שמונה עשרה מאביו.

2. מזונות ילד מאימו.

3. מזונות ילד מאביו החורג, או מאימו החורגת.

מקור חיובו של האב במזונות ילדיו עד גיל חמש עשרה, בקבוצה הראשונה, נובע לפי המשפט העברי, מן הדין או מן התקנה.⁴ המשותף לכל שלושת מרכיבי הקבוצה השנייה היא שמקור החיוב על פי הדין העברי נובע מדין צדקה.

¹ במונח "קטינים" הכוונה לילדים עד גיל שמונה עשרה כאמור בהגדרה בסעיף 1 לחוק.

² ראה למשל: ע"א 240/72, פרץ נגד פרץ, פד"י, כרך כ"ו (2) עמ' 793, 794.

³ ילד מעל גיל 18 נחשב על פי החוק ל"בגיר" ועל מזונותיו יחולו סעיפים 4 (2) ו 5 לחוק.

⁴ ראה תיק 501/תשי"ג, פד"ר, כרך א', עמוד 161, 163.

המאמר "מזונות ילדים קטינים: היחס בין תחולת דיני צדקה שבמשפט העברי לבין תחולת חוק לתיקון דיני משפחה (מזונות), תשי"ט – 1959" מאת מנשה שאוה דן, מציג חילוקי דעות בין השופטים בנוגע לתשלום המזונות ומנסה לפתור אותן. המחלוקת נובעת מכך שדיני צדקה ניתנים רק כאשר יש באפשרות ההורים לתת מעבר לפרנסתם, ורק כאשר הילדים זקוקים לעזרתם ואינם מכלכלים את עצמם, בעוד שלפי הוראות החוק, רואים בתשלום המזונות חובה גמורה ולא מתייחסים לתנאים המוצגים לעיל. מכאן, שגם אם אין באפשרות ההורים לכלכל את ילדיהם, עליהם לשלם להם מזונות עד להגיעם לגיל שמונה עשרה, וזאת גם אם ילדיהם עובדים ומפרנסים את עצמם.

א) בפסיקה לגבי הקבוצה הראשונה אין חילוקי דעות, כי חיובו של אב על פי המשפט העברי במזונות ילדיו עד גיל חמש עשרה הוא בגדר חיוב על פי הדין האישי, ועל כן יש לנהוג אך ורק על פיו, על כל כלליו וסייגיו ללא כל הזדקקות להוראות החוק.⁵ ביחס לקבוצה השנייה, אשר המשותף לכל שלושת מרכיביה הוא שמקור החיוב נובע מדין צדקה, נמצאו חילוקי דעות. במאמר מוצג כי חלק מהשופטים סוברים שלגבי מזונות ילד מגיל חמש עשרה ועד גיל שמונה עשרה מאביו, יש להחיל את הוראות החוק⁶, אחרים סוברים שאין להחיל דווקא את דיני הצדקה שבמשפט העברי⁷, בעוד שיש המוסיפים כי ניתן להחיל בעת ובעונה אחת שניהם.⁸ גם ביחס למזונות ילד מאימו נמצאו אותם חילוקי הדעות במאמר.

חילוקי הדעות באים לידי ביטוי גם בפסיקה. דוגמאות לכך הם:

1. שהראבני נגד שהראבני¹² – כאן עולה מדברי הנשיא אולשן, כי הוא מסכים לטענה, כי בתביעת מזונות של ילד מעל גיל חמש עשרה ומתחת לגיל שמונה עשרה מאביו – יחולו הוראות החוק.
2. מזרחי נגד מזרחי¹³ – כאן מחיל השופט קיסטר בתביעת מזונות של ילד בן שש עשרה מאביו, את דיני הצדקה שבמשפט העברי ולא את הוראות

⁵ ראה למשל: ע"א 247/64, רושטש נגד רושטש, פד"י, כרך י"ח (4), עמ' 264, 268 – 269; ע"א 426/65, רינת נגד רינת, פד"י, כרך כ" (2), עמ' 21, 26.

⁶ ראה: ע"א 358/58, שהראבני נגד שהראבני, פד"י, כרך י"ג, עמ' 2095, 2099 (מפי הנשיא אולשן).

⁷ ראה: המר' 2422/59, זובץ נגד זובץ, פ"ם מחוזיים, כרך כ"ב, עמ' 93, 94 (מפי השופט קיסטר).

⁸ ראה: ע"א 507/64, רושטש נגד רושטש, פד"י, כרך י"ח (4), עמ' 264, 267 (מפי השופט זילברג).

¹² ע"א 358/58, פד"י, כרך י"ג, עמ' 2095, 2099.

החוק. לפיכך, הוא פוסק כי אין האב חייב במזונות בנו בן השש עשרה,

המשתכר למחייתו.

מהדוגמאות לעיל, ניתן להסיק כי אין פסיקה חד משמעית בעניין, כל שופט סובר אחרת ופוסק אחרת ולא ברור אם דין צדקה מבטל את הוראות החוק, אם קורה ההפך או אם הדבר לא קורה בכלל. למרות שאין פסיקה חד משמעית, בתי המשפט האזרחיים (בית המשפט לענייני משפחה, למשל) מתייחסים לדיני הצדקה שבמשפט העברי כאל דין מחייב, כלומר פועלים לפי הוראות החוק, ומחייבים את החייב לשלם מזונות מבלי להתחשב במצבו הכלכלי של החייב וגם במקרים בהם הילדים לא זקוקים לכך.

ב) השאלה הבאה שמתעוררת בבתי המשפט האזרחיים היא אם חיוב הורה במזונות ילדיו הקטינים והילדים הקטינים של בן זוגו הוא בגדר חיוב על פי הדין האישי בהתאם לאמור בסעיף 3 (א) לחוק. במידה והתשובה חיובית, וחיוב הורה במזונות ילדיו הקטינים והילדים הקטינים של בן זוגו הוא בגדר חיוב על פי הדין האישי, יחולו דיני הצדקה שבמשפט העברי ולא תהיה תחולה להוראות החוק. אך במידה והתשובה שלילית, יחולו הוראות החוק ולא תהיה תחולה לדיני הצדקה בבתי המשפט האזרחיים.

ניתן לפתור את המחלוקת על פי פירוש הביטוי "אינו חייב" שבסעיף 3 (ב) לחוק:

1. הפירוש המרחיב¹⁴ – לפי פירוש זה התנאי "אינו חייב" מתמלא בכל מקרה, כאשר

הנתבע פטור מלזון את ילדיו הקטינים והילדים הקטינים של בן זוגו על פי הדין האישי. זאת אומרת, אם על פי המשפט העברי אין לאב חובה לזון את ילדיו הקטינים והילדים הקטינים של בן זוגו מסיבה כלשהי, (אם הילדים הגיעו לגיל חמש עשרה והם אינם נזקקים וכדומה) הוא יהיה מחויב לעשות זאת על פי הוראות החוק.

2. הפירוש המצמצם¹⁵ – לפי פירוש זה התנאי "אינו חייב" מתמלא רק כאשר הדין

האישי, החל על נתבע, אינו מטיל עליו חיוב עקרוני לזון את ילדיו הקטינים

¹³ ע"א 524/66, פד"י, כרך כ"י (4), עמ' 813, 820.

¹⁴ "מרחיב" – ביחס לתחולת החוק, אך מצמצם ביחס לתחולת הדין האישי.

¹⁵ "מצמצם" – ביחס לתחולת החוק, אך מרחיב ביחס לתחולת הדין האישי.

והילדים הקטינים של בן זוגו. זאת אומרת, אדם המשתייך לדת מסוימת מחויב לזון את ילדיו הקטינים והילדים הקטינים של בן זוגו לפי דיני אותה דת, המהווים את דינו האישי. אך ורק במידה והוא אינו מחויב לזון את ילדיו הקטינים והילדים הקטינים של בן זוגו על פי דינו האישי, יחולו הוראות החוק. בנוסף, מקרה זה מדבר גם על אדם יהודי שיש לו ילדים מאישה נוכריה. גם אז הוא לא מחויב באופן עקרוני לזון את הילדים הקטינים (שלו ושל בן זוגו) לפי הדין האישי החל עליו, ולפיכך יש להחיל את הוראות החוק ולחייבו על פיהן.

ניתן ללמוד מכך שהחייב הוא בראש ובראשונה על פי הדין האישי ולכן יחולו דיני הצדקה שבמשפט העברי ולא תהיה תחולה להוראות החוק, אך ישנם מקרים בהם הדין האישי לא מחייב את תשלום המזונות מסיבות שונות, ולכן במצב כזה לא יחולו דיני הצדקה ותהיה תחולה להוראות החוק.

פרשת רושטש נגד רושטש¹⁶ היא דוגמא למצב בו תתקיים ברירה בין תחולת דיני הצדקה לבין תחולת הוראות החוק.

השאלה המרכזית, אותה מציג השופט זילברג, היא שאלת בסיסו החוקי של פסק הדין, שחייב את האב במזונות הילדה בהיותה בת שש עשרה שנים וחצי. האם הבסיס החוקי הוא בדיני הצדקה שבמשפט העברי או שמא הבסיס החוקי הוא בהוראות החוק.

לדעתנו, הבסיס החוקי היחיד למתן פסק הדין שניתן היה דווקא הוראות החוק, ולא דיני הצדקה שבמשפט העברי.¹⁷ זאת משום שלא נטען לא בפרשת התביעה ולא במהלך הדיון, כי אין באפשרותה של הבת להרוויח בכוחותיה את הוצאות מחייתה.

העולה מתוך דברי השופט הוא, שניתן לבסס תביעה המוגשת נגד אב יהודי למזונות ילדו, שהוא למעלה מגיל חמש עשרה ולמטה מגיל שמונה עשרה, על פי דיני הצדקה שבמשפט העברי בתור דינו האישי של האב הנתבע, או על פי הוראות החוק. אם הילד יטען ויוכיח את היסודות הנדרשים על פי דיני הצדקה שבמשפט העברי, שאין לו כל מקור פרנסה אפשרי אחר ושהאב אמיד ויש לו יכולת לפרנסו, מכאן שהוא יהיה תלוי בחסדי אביו ואז

¹⁶ ע"א 247/64, פד"י, כרך י"ח (4), עמ' 264.
¹⁷ ע"א 247/64, פד"י, כרך י"ח (4), עמ' 269 (מול האות ו').

יחולו דיני הצדקה של המשפט העברי ובית המשפט יחייב את האב לזון את ילדו כפי יכולתו. אולם, אם לא יטען הילד יסודות אלה או חלקם, או אם לא יוכיחם, אז לא רק שתביעתו לא תידחה אלא שמצבו יהיה טוב יותר. שכן, בית המשפט יבסס את חיובו של האב על פי הוראות החוק ויטיל עליו חובה אבסולוטית לזון את ילדו ללא התחשבות במצבו הכלכלי של האב.

למעשה, בפסק דין זה מאמץ השופט זילברג את הפירוש המרחיב, הקובע כי אם ההורה פטור מלזון את הילד התובע מסיבה כלשהי, אז יחולו הוראות החוק ויהיה חובה עליו לזון את ילדו.

מזונות לקרובים אחרים

החוק לתיקון דיני משפחה (מזונות) תשי"ט – 1959, מבחין בין חיוב אבסולוטי למזונות, לבן זוג וילדים הקטינים של החייב במידה והחוק חל עליהם¹⁹, לעומת חיוב יחסי, לפי אותם הכללים החלים מדין צדקה לגבי קרובים אחרים ובהתאם לסדר הקבוע בחוק.²⁰ לפי סעיף 3 לחוק, חייב אדם במזונות הילדים הקטינים של בן זוגו באותה מידה שהוא חייב כלפי ילדיו. אדם חייב בחיוב זה לפי דינו האישי, ואם אין חיוב כזה בדינו האישי, אז הוא חייב במזונותיהם כאילו היו ילדיו, כלומר כמו בחיוב על פי הדין ולא מצדקה.

סעיף 4 לחוק לתיקון דיני משפחה (מזונות) תשי"ט – 1959 (להלן: "החוק") קובע כי:

אדם חייב במזונות שאר בני-משפחתו, והם –

(1) הוריו והורי בן-זוגו;

(2) ילדיו הבגירים ובני-זוגם;

---

¹⁹ ר' ס' 2, 3 בחוק.
²⁰ ס' 4, 5 שם. בנוגע לשאלה אם קיים ע"פ החוק סדר קדימה בין חיוביו של החייב למזונות לקרוביו השונים נפסק בע.א. 261/67, פ"ד כ"א (2) 499, 501, 502 כי לא נקבע בסי' 4 לחוק כל סדר קדימה כזה, אלא שהחובה בסעיף כללית לגבי כל אחד ואין מוקדם ומאוחר מבחינת החייב במזונות, כלומר כל הקודם זוכה. עדיפות קיימת, לפי פסק הדין, רק לגבי השאלה כלפי מי יכול הזכאי לבא קודם בדרישה.

(3) נכדיו ;

(4) הורי הוריו שלו ושל בן-זוגו ;

(5) אחיו ואחיותיו שלו ושל בן-זוגו.

בשונה מהמשפט העברי, שבו התשלום לקרובים נקבע על ידי "כל הקודם בקרבה קודם לצדקה", במשפט הישראלי אדם חייב לספק מזונות לבן משפחה לפי סעיף 4 אך ורק במידה והתקיימו שלושת התנאים הבאים :

(1) יש בידו לעשות כן לאחר סיפוק הצרכים של עצמו, של בן זוגו ושל

הילדים הקטינים שלו והילדים הקטינים של בן זוגו ;

(2) אותו בן משפחה, על אף מאמציו, אינו יכול לספק צרכיו מעבודה,

מנכסיו או ממקור אחר ;

(3) אותו בן משפחה אינו יכול לקבל מזונות לפי סעיף 2 או לפי סעיף 3

או מעיזבון, ואינו יכול לקבלם מבן משפחה הקודם לאותו אדם לפי

הסדר שנקבע בסעיף 4.

המאמר "היחס בין הדין האישי והחוק הישראלי בדיני מזונות לקרובים" מאת משה דרורי דן ביחס בין חובת המזונות לבן הזוג ולילדים הקטינים לבין חובת מזונות לשאר בני המשפחה. באשר לחובת אב לזון את אשתו וילדיו הקטינים, אין הבדל בין עמדת החוק לבין המשפט העברי. אולם, ביחס לחובת האישה לפרנס את בעלה, חובת אב לפרנס את ילדיה הקטינים וחובת אדם לפרנס את הילדים הקטינים של בן זוגו, יש שוני רב בין עמדת החוק לבין עמדת המשפט העברי. החוק רואה בשלושת החובות הללו חובות הקודמות לחובה לזון את שאר בני המשפחה.²¹ הדבר שונה במשפט העברי. במשפט העברי, חובת האישה לזון את בעלה אינה ראשונית אלא חלק מדיני הצדקה²², בעוד שעל פי הדין האישי חובת בעל לזון את אשתו היא חובה ראשונית. בעיני החוק, שווה חובת הבעל לזון את אשתו לחובת האישה לזון את בעלה.

²¹ ראה סעיף 115 לחוק.
²² ראה : שרשבסקי, שם, עמ' 124-125.

גם ביחס לחובת האם לזון את ילדיה, המצב דומה. על פי המשפט העברי רק האב מחויב לזון את ילדיו, ואילו האם פטורה מחובה זו ורק מטעם דיני צדקה ניתן לחייבה לזון את ילדיה.²³ החוק ביחס לחובה זו מתייחס ל"הורה" כאל אב ואם, ללא הבדל ביניהם. אשר לחובת הורים לזון את הילדים הקטינים של בן זוגם, הרי שעל פי המשפט העברי נחשבים ילדים אלה כשאר קרובים ומקומם בסוף רשימת הזכאים למזונות ואילו על פי החוק - מכוח סעיף 15(1) - הם קודמים לכל בני החוג הרחב של בני המשפחה.

השוואה בין המשפט העברי למשפט הישראלי

המאמרים, העוסקים במשפט הישראלי, מתייחסים למחלוקות שיש בבתי המשפט האזרחיים ובפתיחתם. במחלוקות אלו, אין התייחסות לבית הדין הרבני, ומכאן שהוא פוסק לפי המשפט העברי בלבד. עצם העובדה ששני בתי המשפט, דבקים בחוקים שונים ביחס לאירועים מסוימים, גורמת בעיניי לתמיהה, שכן, היא יוצרת פערים משמעותיים, ובכך גורמת למתן פסיקה שונה בין שני בתי המשפט.

דוגמאות לפסיקות שונות היוצרות פער בין בתי המשפט:

1. דיני הצדקה לעומת תחולת החוק: בעוד שעל פי המשפט העברי, יש לפסוק לפי דיני

הצדקה בלבד, המשפט הישראלי הוחלט לפסוק לפי הוראות החוק בנוסף לדיני

הצדקה. לפי בית הדין הרבני, אם דיני הצדקה אינם מחייבים את ההורים לזון

את ילדיהם, האב פטור, אך לפי בתי המשפט האזרחיים, במקום שבו דיני הצדקה

---

²³ ראה: שרשבסקי, שם, עמ' 363 ובייחוד ה"ש 7.

אינם מחייבים את ההורים לזון את ילדיהם, יש להחיל את הוראות החוק, ובכך לחייב אותם לעשות כן.

2. מזונות לקרובים אחרים: על פי המשפט העברי, אדם מחויב, לפי דיני הצדקה, לתת לקרובים אחרים כגון: הוריו, ילדיו הגדולים, נכדיו, אחיו, הורי בן הזוג, ילדי בן הזוג וכדומה. התנאי הוא שלאותו אדם יש מספיק על מנת לכלכל את עצמו, את בן זוגו ואת ילדיו הקטינים. לגבי סדר הזכאים - "כל הקודם בקרבה, קודם לצדקה". לעומת זאת, במשפט הישראלי ישנם תנאים לקבלת המזונות. התנאי הראשון הוא שלאותו אדם יש מספיק על מנת לכלכל את עצמו, את בן זוגו ואת ילדיו הקטינים, התנאי השני מוסיף וקובע את תנאי הזכאי, אך ורק אם הקרוב אינו יכול לספק את צרכיו מעבודתו או מנכסיו, הוא מקבל מזונות. התנאי השלישי הוא שאין לקרוב שום עזרה אחרת מכוח סעיף 2 או 3, או מעיזבון, ואינו יכול לקבל מבן משפחה אחר הקודם לאותו אדם לפי הסדר שנקבע בסעיף 4. כלומר, בבתי הדין האזרחיים מקשים יותר על תשלום מזונות לקרובים אחרים, בעוד שלפי המשפט העברי כל עוד ניתן לשלם על פי דיני צדקה – חובה לשלם.
3. מזונות לילדי בן הזוג: לפי המשפט העברי, מזונות לילדי בן הזוג ניתנים גם הם מטעם דיני הצדקה וילדי בן הזוג הם האחרונים לקבל. דיני הצדקה הם מותנים והם רשות ולא חובה. על פי המשפט הישראלי, על החייב במזונות לראות את ילדי בן זוגו כילדיו שלו, ולכן עליו לזון אותם כאילו זן את ילדיו הקטינים. מכאן, שעל פי בתי המשפט האזרחיים, חובה עליו לזון אותם כחלק מדינו האישי.
4. הורים לא יהודים: על פי המשפט העברי, אם האב לא יהודי, הדין לא חל על האב, אך הוא יהיה מחויב לשלם לפי דינו האישי, אך אם דינו האישי אינו מחייב אותו במזונות ילדיו – ילדיו לא ניזונים ממנו. בנוסף, במידת הצורך לפי כללי המשפט הבינלאומי הפרטי, אשר שם קיימות שיטות שונות לגבי שאלה זו. לפי המשפט הישראלי, האב יהיה חייב לפי דינו האישי, אך אם דינו האישי אינו מחייב אותו במזונות ילדיו, הוראות החוק יחילו את החיוב. במקרה שהאב יהודי אך האם נוכריה, לפי המשפט העברי, האב לא חייב במזונות ילדיו, כי מבחינת הדין הם אינם נחשבים לילדיו. לפי המשפט הישראלי, האב חייב לשלם מזונות לילדיו ולכן

מוחלים הכללים של המשפט הבינלאומי הפרטי או הוראות החוק לפי הדין האישי של האב.

לדעתי, על בתי המשפט לדבוק במשפט אחד, כלומר, או במשפט העברי או במשפט הישראלי, וכך פסיקת בתי המשפט תהיה שווה וזהה. בנוסף, התפיסה הרווחת, שבית הדין הרבני נוטה בפסיקותיו לטובת הגברים, בעוד שבית המשפט לענייני משפחה נוטה בפסיקותיו לטובת הנשים, תיעלם וה"מירוץ" שבו כל אחד מבני הזוג פונה לערכאה הנוחה לו כדי להשיג יתרון לכאורה, ייפסק.

רשימה ביבליוגרפית

חקיקה

חוק לתיקון דיני משפחה (מזונות), תשי"ט – 1959.

פסיקה

המרי 2422/59, זובץ נגד זובץ, פ"מ מחוזיים, כרך כ"ב, עמ' 93, 94 (מפי השופט קיסטר).
ע"א 358/58, שהראבני נגד שהראבני, פד"י, כרך י"ג, עמ' 2095, 2099 (מפי הנשיא אולשן).
ע"א 247/64, רושטש נגד רושטש, פד"י, כרך י"ח (4), עמ' 264, 268 – 269 (מול האות ו').
ע"א 507/64, רושטש נגד רושטש, פד"י, כרך י"ח (4), עמ' 264, 267 (מפי השופט זילברג).
ע"א 426/65, רינת נגד רינת, פד"י, כרך כ' (2), עמ' 21, 26.
ע"א 524/66, פד"י, כרך כ' (4), עמ' 813, 818, 819, 820.
ע.א. 261/67, פ"ד כ"א (2) 499, 501, 502.
ע.א. 664/71, פ"ד כ"ו (1) 701, 703.
ע"א 240/72, פרץ נגד פרץ, פד"י, כרך כ"ו (2) עמ' 793, 794.
ע.א. 2312/90, פ"ד מ"ה (3) 33, 35.
פד"ר ב' 65, 92, 175.
פד"ר ג' 194.
שאוה, עיוני משפט ג' 246, ז', 316, 583, 593 – 595.
שרשבסקי, סעיף 5 (1) לחוק, עמ' 124-125, 363 והייחוד הי"ש 7.
ת.א. 1234/54, פד"מ י"א 321, 329.
תיק 501/תשי"ג, פד"ר, כרך א', עמוד 161, 163.

מאמרים

דרורי משה, 'היחס בין הדין האישי והחוק הישראלי בדיני מזונות לקרובים', עמ' 219-228.
שאוה מנשה, 'מזונות ילדים קטינים: היחס בין תחולת דיני צדקה שבמשפט העברי לבין תחולת חוק לתיקון דיני משפחה (מזונות), תשי"ט – 1959, עמ' 181-217.

משפט עברי

ספרות הפסיקה

הטור חו"מ רע"ו, רנ"א
שו"ע ע"א ב"ש ב', ג', פי"א א', ב"ה, ה"ט"ז
שו"ע יו"ד רמ"ז – רנ"א, רמ"ה, א', ד', ה'
שו"ע חו"מ, נ"ח, פי"ז הש"ך נ"ז
שו"ע יו"ד רנ"א א', ג'.
שו"ע א"ה ע"א ב"ש ג'.

בבלי

כתובות מ"ט א' - ב', נ"ב ב'.
כתובות ס"ח א', יסוד הגמרא

משנה תורה

המ"מ לרמב"ם ה"א י"ב י"ד
המ"מ לרמב"ם הא"ב י"ח י"ג – ט"ו.
הרמב"ם ה"א י"ג ו'
הרמב"ם הא"ב י"ב ז'
הרמב"ם הלכות ממרים ו' ג', י"א
הרמב"ם הלכות תלמוד תורה א', ג'

ספרות השו"ת

הרא"ש כלל י"ז סימן ז'.
הריב"ש מ', מ"א, מ"ב.